

7. Бердяев Н. *Философия свободы. Смысл творчества* / Николай Бердяев. – М. : Правда, 1989. – 605 с.
8. Бодрийяр Ж. *Символический обмен и смерть* [Электронный ресурс] / Ж. Бодрийяр. – Режим доступа: <http://yanko.lib.ru/books/philosoph/ baudrillard-symv-obmen-i-smert.htm>
9. Бодрийяр Ж. *Симулякры и симуляция* / Ж. Бодрийяр; [перевод О. А. Печенкиной]. – Тула, 2013. – 204с.
10. Брессон Р. *Заметки о кинематографе* [Электронный ресурс] / Робер Брессон. – 1975. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.imaginaire.ru/content/rober-bresson-zametki-o-kinematografe>.
11. Бубер М. *Проблема человека* / М. Бубер // Бубер М. *Два образа веры*. – М.: Республика, 1995. – С. 234–340.
12. Декарт Р. *Рассуждения о методе, чтобы верно направлять свой разум и отыскивать истину в науках* / Р. Декарт – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1953. – 656 с.
13. Делёз Ж. *Кино*. – М: Ад Маргинем, 2012. – 560 с.
14. Делёз Ж., Гваттари Ф. *Что такое философия?* / Пер. с фр. и послесл. С. Зенкина. – М.: Академический Проект, 2009. – 261 с.
15. Иошкін В. К. *Философия свободы и несвободы. Статичность и динамичность бытия* – Санкт-Петербург, 2012 – 216 с.
16. Камю А. *Миф о Сизифе. Эссе об абсурде* / А. Камю // *Сумерки богов*. – М.: Издательство политической литературы, 1988. – С. 222–318.
17. Кант И. *Критика практического разума* / И. Кант // *Соч. в 6 т. – Т. 4. – Ч. 1.* – М.: Мысль, 1965. – С. 311–504.
18. Лакан Ж. *Телевидение* / Ж. Лакан; [пер. с фр. А. Черноглазова]. – М.: ИТДК «Гнозис», Издательство «Логос», 2000. – 160 с.
19. Лотман Ю. М. *Об искусстве: структура художественного текста, семиотика кино и проблемы киноэстетики, статьи, заметки, выступления (1962-1993)* / Ю. М. Лотман [вступ. ст. Р.Г. Григорьева, С.М. Даниэля]. – Санкт-Петербург: Искусство-СПБ, 2005. – 702 с.
20. Малахов В. *Етика спілкування. Моральні передумови спілкування: повага, співчуття, любов* / В. Малахов // *Етика: Курс лекцій: Навч. посібник*. – К.: Либідь, 1996. – 290 с.
21. *Третий смысл: Исследовательские заметки о нескольких фотограммах С. М. Эйзенштейна // Стрoение фильма [: сб статей] / Сост. К.Разлогова. М.: Радуга, 1984*
22. Тынянов Ю. *Подпоручик Кижe* [Электронный ресурс] / Юрий Тынянов – Режим доступа до ресурсу: http://az.lib.ru/t/tynjanow_j_n/text_0040.shtml.
23. Шкловский В. *Формальный метод : Антология русского модернизма* / Виктор Шкловский. – Москва: Кабинетный ученый, 2016. – 956 с.

УДК 141.32:123.1

Прудка Т.

Донбаський державний педагогічний університет

СВОБОДА В ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІЙ ФІЛОСОФІЇ САРТРА

Дана стаття відображає особливості феномену свободи в філософії Ж.-П. Сартра. Виявлено, що Сартр розглядає феномен свободи на основі індивідуальної свідомості. Він вважає свободу не властивістю індивіда, а його субстанцією, екзистенціалом людського існування.

Відзначається, що для Сартра проблема свободи носила антиномічний характер. Це і нагорода для людини, і в той же час покарання. Сартр вважав свободу негативною, оскільки людина проти своєї волі приречена на свободу. Разом з тим вона змушена нести повну відповідальність за свої дії. При цьому Сартр вважає за необхідне узгодити свободу з мораллю.

Зроблено висновок про те, що в цілому свобода у Сартра носить негативний характер. Вона виявляється порожньою, тому що не має під собою онтологічної опори.

Ключові слова: свобода, мораль, абсурд, екзистенціал, філософія.

Прудкая Т. Свобода в экзистенциальной философии Сартра. Данная статья отражает особенности феномена свободы в философии Ж.-П. Сартра. Выявлено, что Сартр рассматривает феномен свободы на основе индивидуального сознания. Он считает свободу не свойством индивида, а его субстанцией, экзистенциалом человеческого существования.

Отмечается, что для Сартра проблема свободы носила антиномичный характер. Это и награда для человека, и вместе с тем наказание. Сартр считал свободу негативной, поскольку человек против своей воли обречен на свободу. Вместе с тем он вынужден нести полную ответственность за свои действия. При этом Сартр считает необходимым согласовать свободу с моралью.

Сделан вывод о том, что в целом свобода у Сартра носит негативный характер. Она оказывается пустой, так как не имеет под собой онтологической опоры.

Ключевые слова: свобода, мораль, абсурд, экзистенциал, философия.

Prudka T. Freedom in the existence philosophy of Sartre. This article reflects the peculiarities of the phenomenon of freedom in the philosophy of J.-P. Sartre. It is revealed that Sartre examines the phenomenon of freedom on the basis of individual consciousness. He considers freedom is not a property of the individual, but its substance, the existential of human existence.

Analysis of publications. Among the reserchers of Sartre's philosophy are Javid Mallah «Concept of Freedom in the Philosophy of Jean Paul Sartre», Yvonne Manzi «Jean-Paul Sartre: Existential "Freedom" and the Political One», L. Franchi «Sartre and Freedom», Salam Hawa «Language as Freedom in Sartre's Philosophy», T. Flynn «Jean-Paul Sartre», M. Natanson «Jean-Paul Sartre's Philosophy of Freedom», W. Morrison «Freedom, determinism, and chance in the early philosophy of Sartre», I. Landau «Sartre's Absolute Freedom in Being and Nothingness: The Problems Persist».

In Ukraine, such researchers as D. Malovychko «People, confined to freedom. Jean-Paul Sartre and his Philosophy», S.V. Kutsepal «Freedom as a treasure and punishment in the concept of J.-P. Sartre», O.O. Beslubnyak «Features of existential humanism J.-P. Sartre» and others are known.

Each of the authors interprets the philosophical views of the thinker in their own way, due to this it is possible to examine the verges of his talent from different angles.

The purpose of the article is to establish the peculiarities of the Sartre's existential view on the phenomenon of freedom.

It is noted that for Sartre the problem of freedom was of an antinomic character. Sartre considered freedom to be negative, because a man against his will was doomed to freedom. However, he has to bear full responsibility for his actions. At the same time, Sartre considers that it is necessary to reconcile freedom with morality.

Conclusions. It is concluded that, the freedom according to Sartre has in general negative character. It turns out to be empty, since it does not have an ontological support.

Keywords: *freedom, morality, absurdity, existential, philosophy.*

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Екзистенціальна філософія Сартра цікавила багатьох дослідників. Його погляди не втратили актуальності навіть у наш час, тому що проблема свободи завжди хвилювала людство. Творчості Сартра присвячено багато робіт, але його філософія потребує більш досконалого вивчення. Саме така необхідність зумовила актуальність цієї роботи.

Аналіз наукових досліджень. Серед дослідників творчості Сартра відомі А. А. Зінов'єва «Проблема Іншого в філософії Ж.-П. Сартра», І. А. Кушова «Свідомість, що визначає свободу, в екзистенціалізмі Ж.-П. Сартра», О. Г. Шумілкина «Феномен свободи у філософській антропології М. А. Бердяєва і Ж.-П. Сартра», А. Бурханов «Жан-Поль Сартр про екзистенціали людського буття», К. Євдокимова «Ж.-П. Сартр про співвідношення понять свободи і відчуження», Д. Маловічко «Людина, приречена на свободу. Жан-Поль Сартр та його філософія», С. В. Куцепал «Свобода як скарб і кара у концепції Ж.-П. Сартра», О. О. Бєслюбняк «Особливості екзистенційного гуманізму Ж.-П. Сартра».

Зарубіжні дослідники: Джавід Малла «Концепція свободи в філософії Жана Поля Сартра», Івонн Манзі «Жан-Поль Сартр: екзистенціальна свобода і політична», Л. Франш «Сартр і свобода», М. Натансон «Філософія свободи Ж.-П. Сартра», Т. Флінн «Ж.-П. Сартр», Салам Хава «Мова як свобода в філософії Сартра», У. Моррістон «Свобода, детермінізм і шанс в ранній філософії Сартра», Іддо Ландау «Абсолютна свобода Сартра в «Бутті і ніщо»: проблеми зберігаються».

Кожен з авторів по-своєму інтерпретує філософські погляди мислителя, що дає можливість розглядати межі його таланту в різних ракурсах.

Виокремлення аспектів проблеми, які ще недостатньо вивчені.

Творчості Сартра приділялося достатньо уваги, але проблема свободи завжди залишає вільне поле для дослідження. Наше завдання полягає в тому, щоб визначити особливості вчення Сартра про свободу волі.

Формулювання мети статті. Мета дослідження полягає в тому, щоб встановити особливості екзистенціального бачення феномену свободи Сартром.

Виклад основного матеріалу. Сартр – видатний французький філософ і письменник, лідер течії атеїстичного екзистенціалізму. Його погляди сформувалися під впливом ідей К'єркегора, Гуссерля та Фрейда.

Головною етичною категорією у Сартра виступає свобода, що розглядається на основі індивідуальної свідомості. Він вважав, що людина завжди і цілком вільна або її немає зовсім. Згідно з екзистенціалізмом Сартра свобода не є властивістю людини, це її субстанція, екзистенціал людського існування. Антуан Рокантен, головний герой твору «Нудота», казав: «Я втратив свою свободу, я не годний зробити те, чого хочу» [9, с. 13]. Отже, свобода для Сартра пов'язана саме з можливістю людини робити те, що вона хоче.

Також Сартр неодноразово повторював, що люди засуджені до своєї свободи. За Сартром, людина є те, що вона є – що вона сама із себе робить внаслідок своїх вчинків. Людина – це сукупність вчинених нею актів, за які вона завжди несе повну й абсолютну відповідальність. При цьому не має значення, що людина про себе думає. Головне – її справи, і судити про людину можна лише на підставі її дій, а не думок.

Сартр вважав, що людину оточує негативна свобода. Внаслідок цього людина є негативною істотою. Формулу свободи Сартр визначає так: «Свобода є запереченням буття на свідомому рівні його розвитку» [6, с. 373]. Тобто свобода є запереченням даного стану речей. Людина у Сартра є продуктом своїх дій, проте всі її дії при цьому безпідставні. Саме життя у нього абсурдне, через що людина відчуває свою безпорадність перед майбутнім.

За Сартром, вибір ніколи не є вибором зовнішнього об'єкта. Будь-який вибір завжди самотійний, людина сама вирішує, як їй вчинити. Кожна особистість діє відповідно до того, в якій якості вона вважає себе. Наприклад, боягуз не тому є боягузом, що він таким народився, а тому, що він вважає себе боягузом, це його внутрішнє відчуття. Тобто це не вроджена якість, а створене їм самим «Я». Але індивід може змінити стан речей, що існує, однак це вимагає значних зусиль, що може здійснити далеко не кожний. Таким чином виходить, що ми самі творимо свою долю, хоча і не завжди в повній мірі усвідомлюємо це. За Сартром, індивід є цілком вільним, і всі наші прояви, які найчастіше здаються зумовленими необхідністю, – насправді є продуктами нашої початкової свободи.

На відміну від Фрейда і в згоді з Адлером Сартр стверджує свідомість несвідомого. Він наполягає на тому, що коли людина діє нібито несвідомо, насправді вона займається самооманою, щоб мати виправдання своїх вчинків. Таку здатність свідомості Сартр називає поганою вірою.

Філософ вважає, що людина є сумою самополагань. Але це означає заперечувати свою незмінність. Тому виходить, що «для себе буття» пронизано небуттям. Сартр називав «я» порожнечою в густоті буття, тобто якщо людина вважає, що вона незалежна від «в собі буття», що вона вільна навіть у несвідомих своїх проявах, вона стає реально незалежною від навколишнього світу. При цьому індивід усвідомлює свою абсолютну свободу, яка з точки зору оточуючого нас світу є Ніщо. Однак це Ніщо виявляється реальніше нібито незмінного буття, оскільки ця незмінність світу примарна. Справжня ж реальність є буття людини в часі – сукупність окремих миттєвостей її життя. Це і складає сутність «для себе буття». За Сартром, «для себе буття» є цілком вільним, і всі наші прояви, які найчастіше здаються зумовленими необхідністю, насправді є продуктами нашої початкової свободи.

Сартр виявляє свободу в основі детермінованих вчинків. Таким чином, з цієї первинної свободи він робить ряд радикальних висновків. Якщо немає ніяких моральних заборон, то людина абсолютно вільна. Однак така свобода накладає на індивіда тяжкий тягар абсолютної відповідальності. Адже нема на кого і на що перекласти відповідальність за свої вчинки, навіть на саме своє буття. Сартр зауважує: «Немає ніяких вибачень ззаду нас, і немає ніякого виправдання попереду нас. Ми самотні, без жодних виправдань» [7, с. 45]. За Сартром, страх є першою реакцією на таку абсолютну свободу, оскільки вона стає тягарем. Він каже, що людина засуджена до своєї свободи. І додає коментарі: «Засуджена, бо вона не створила саму себе; вільна, тому що, будучи вкинута в світ, вона відповідальна за все, що вона робить» [7, с. 48]. Тут ми можемо побачити детермінізм свободи. Оскільки ми вибираємо вільно, ми не вільні не вибирати, і тоді виходить замкнене коло.

Усвідомлення такої абсолютної свободи пробуджує страх, подібний страху від повної самотності. Людина виявляється відчуженою від світу, в який вона прийшла не з власної волі. Вона змушена на самоті мужньо нести тягар цієї свободи, долати свій страх і відчай постійним самоствердженням, постійною самореалізацією. При цьому природа перестає бути матір'ю, вона стає чужою. Також в даному світі недосяжна істина, оскільки істина є істиною про буття. В чужому ж світі можливо лише неповне знання, а не істина. Підсумок усього цього – радикальний атеїзм і можливість свавілля. Сартр говорить про своє вчення, що екзистенціалізм – це спроба зробити всі висновки, які ґрунтуються на атеїзмі. Однак атеїзм Сартра – це не затятий атеїзм, який відкидає Бога, а той, що дотримується гуманістичної моралі. Він каже словами Антуана Рокантена: «З'явився на Світ Божий я цілком випадково й існував у ньому, як камінь, як рослина, як мікроб. Моє життя йшло, не шукаючи броду, як Бог дасть» [9, с. 88]. Отже, Сартр все ж таки не заперечує існування Бога, він визнає Його, інакше підібрав би для характеристики головного героя інші слова. Але формально мораль замінює Сартру Бога. Всі моральні цінності залишаються на своїх місцях, тільки джерело їх зовсім інше. Також Сартр, за його словами, дуже стурбований тим, що Бога немає. Тут можна побачити протиріччя, оскільки у своєму творі «Нудота» він згадує Бога, що було зазначено вище. Тим паче якщо існує мораль, то Хто її започаткував? Відповідь лежить на поверхні. Той, Хто створив наш світ, дав і правила, за якими люди повинні жити. Сартр казав, що без Бога все дозволено, у індивіда немає переконливих підстав для стримування, він може здійснити злочин за деяких обставин. Таким чином, мораль, яка ґрунтується не на Божественних заповідях, не має ніякої цінності, оскільки будь-хто може порушити її у будь-яку мить.

Сартр вважав, що моральні цінності потрібні як більш-менш придатні засоби до здійснення свободи. Людині необхідна мораль, бо без цього життя стало б жахливим. Кожен чинив би згідно зі своїми примхами й пороками. Сартр впевнений, що пороки – це вже не свобода, а рабство. Люсьєн, головний герой твору «Хазяїнове дитинство», у розмові з друзями каже: «Я не хочу звикати до дурману... це звичайнісіньке рабство, а я хочу залишитися вільним» [9, с. 296]. Але мораль по-справжньому можлива тільки з Богом.

Етика Сартра, подібно до етики радикального атеїзму, повинна була б бути етикою радикального імморалізму. Однак філософ категорично відкидає подібний висновок. Він підкреслює, що буття в світі завжди є подією, що ми тісно пов'язані з людьми і що всяке свавілля рівнозначно чужій волі. Інакше сказати, вважаючи себе в певній якості, наприклад злочинця, людина сприймає і всіх інших людей у такій же якості. Не дарма існує приказка, що кожен по собі судить про інших. Однак тоді створюються умови, вкрай несприятливі для здійснення свободи. Сартр в даному випадку приймає другу форму кантівського категоричного імперативу: «Роби завжди так, щоб максима твоєї поведінки могла стати основою загального законодавства» [7, с. 49]. Він вважав, що моральні цінності потрібні як більш-менш придатні засоби до здійснення свободи.

Далі Сартр виводить таку максиму: «Роби що хочеш, але роби це всім твоїм еством» [7, с. 50]. Цю максиму він запозичив у Ніцше, котрий вважав, що завжди треба бути самим собою. Отже, людина має право обирати будь-яку етичну позицію, навіть аморальну. Головне – бути в гармонії з собою. Але тут теж можна побачити протиріччя, оскільки в такому випадку моральні цінності беруться під сумнів, а Сартр наполягає на моралі. Таким чином, це питання в філософській концепції мислителя не є обґрунтованим. По суті, етика – один з найслабших пунктів екзистенціалізму.

Загалом, свобода у Сартра виявляється суперечливою. Філософ має рацію, стверджуючи антиномічний характер свободи, оскільки свобода – це не тільки дар, але й тяжкий тягар. У циклі «Дороги свободи» Жак, брат головного героя Матьє, каже: «Свобода полягає в тому, щоб дивитися в обличчя ситуацій, в які ти потрапив з власної волі, і приймати на себе всю відповідальність за них» [8, с. 134]. Тут Сартр висловив своє ставлення до свободи, він вважає, що свобода завжди пов'язана з відповідальністю. Матьє, в якому багато спільного із самим Сартром, каже: «Моя свобода? Вона мене обтяжує: вже багато років я вільний невідомо навіщо. Я горю бажанням змінити свободу на впевненість» [8, с. 152]. Також він сказав: «Моя свобода – міф... Бути самим собою – ось єдина свобода, яка мені залишається» [8, с. 261]. Таким чином, свобода стає у Сартра безблагодатною, оскільки Божественну всесвободу він приписує людині. Свобода в такому випадку виявляється порожньою, тому що не має під собою онтологічної опори. Внаслідок цього людина не відчуває себе дійсно вільною.

Висновки. Можна зробити висновок, що свобода у Сартра в цілому має негативний характер. Людина приречена на неї, і змінити такий стан речей нереально. Через те виникає невпевненість і самотність, які неможливо подолати. У філософії Сартра відчувається безпорадність, яка зумовлена відсутністю Бога. Філософ намагається замінити Його мораллю, але мораль сама собою не може надати людині онтологічного ствердження. Таким чином, свобода, яку має на увазі Сартр, не дає людині того, що повинна давати свобода з Богом. Тільки Він дарує відчуття аутентичної свободи і надає сенсу людському існуванню.

Література:

1. *Бердяев Н.* Сартр и судьба экзистенциализма / Николай Бердяев // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://krotov.info/library/02_b/berdyaev/1946_sarttr.htm

2. Долгов К. М. О встрече с Жан-Поль Сартром и Симоной де Бовуар / К. М. Долгов // Вопросы философии. М.: Наука, – 2007. – № 2, с. 151–160.
3. Долгов К. Эстетика Жана-Поля Сартра / Константин Долгов. – М.: Знание, 1990. – 64 с.
4. Зенкин С. Сартр и сакральное / С. Зенкин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nlo/2005/76/ze8.html>
5. Павко А. І. Екзистенціалізм Жана Поля Сартра у контексті філософії свободи / А. І. Павко // Трибуна. – 2010. – № 5/6. – С. 29–31.
6. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир. / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2003 – 512 с.
7. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто. – М.: АСТ, 2009. – 928 с.
8. Сартр Ж.-П. Дороги свободы. I. Возраст зрелости. Харьков: Фолио, 1997. – 367 с.
9. Сартр Ж.-П. Нудота. Мур. Слова. – К.: Основы, 1993. – 464 с.
10. Sartre, Jean-Paul. Existentialism and humanism. New ed. London: Methuen, 2007.